Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

KICHIK BIZNESDA LOGISTIKA:XARAJATLARNI KAMAYTIRISH VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH SIRLARI

Aytiyeva Sevara
PhD, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Xayrullayeva Robiya Habibulloyevna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Menejment fakulteti "Biznes boshqaruv"
Mutaxassisligining 2-kurs talabasi
xayrullayevarobiya@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23373363

Annotatsiya

Ushbu maqolada kichik biznes faoliyatida logistikaning o'rni, logistika xarajatlarini shakllantiruvchi asosiy omillar hamda ularni kamaytirish orqali korxona samaradorligini oshirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Kichik biznes subyektlari uchun transport, ombor, zaxiralarni saqlash, qadoqlash va yetkazib berish bilan bog'liq xarajatlar mahsulot tannarxiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli logistika jarayonlarini to'g'ri tashkil etish kichik korxonaning raqobatbardoshligini oshirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Maqolada O'zbekiston Respublikasining rasmiy statistik ma'lumotlari asosida kichik biznesning yuk tashish va yuk aylanmasidagi o'rni ko'rib chiqilgan. Shuningdek, marshrutlarni optimallashtirish, ombor zaxiralarini boshqarish, raqamli texnologiyalardan foydalanish, transport vositalaridan samarali foydalanish va yetkazib beruvchilar bilan hamkorlikni takomillashtirish kabi usullar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida kichik biznesda logistika xarajatlarini kamaytirish faqat transport xarajatlarini qisqartirish emas, balki butun ta'minot zanjirini samarali boshqarish bilan bog'liqligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: kichik biznes, logistika, logistika xarajatlari, transport, ombor, ta'minot zanjiri, yuk aylanmasi, samaradorlik, raqamlashtirish, zaxiralarni boshqarish.

Abstract

This article analyzes the role of logistics in small businesses, the main factors affecting logistics costs, and opportunities to improve business efficiency through cost reduction. For small enterprises, expenses related to transportation, warehousing, inventory storage, packaging, and delivery directly affect the cost of products and services. Therefore, effective logistics management is an important condition for increasing the competitiveness of small businesses. The article examines the role of small businesses in freight transportation and freight turnover based on official statistical data from Uzbekistan. It also analyzes practical methods such as route optimization, inventory management, digital technologies, efficient use of vehicles, and improved cooperation with suppliers. The study shows that reducing logistics costs in small businesses does not simply mean reducing transportation expenses; rather, it requires effective management of the entire supply chain.

Keywords: small business, logistics, logistics costs, transportation, warehouse, supply chain, freight turnover, efficiency, digitalization, inventory management.

Аннотация

В данной статье анализируется роль логистики в деятельности малого бизнеса, основные факторы формирования логистических затрат и возможности повышения эффективности предприятия за счёт их снижения. Для субъектов малого предпринимательства расходы на транспортировку, складирование, хранение запасов, упаковку и доставку непосредственно влияют на себестоимость продукции и услуг. Поэтому эффективная организация логистических процессов является одним из важных условий повышения конкурентоспособности малого бизнеса. В статье на основе официальных статистических данных Республики Узбекистан рассматривается роль малого бизнеса в грузовых перевозках и грузообороте. Также анализируются такие практические методы, как оптимизация маршрутов, управление запасами, использование цифровых технологий, эффективное использование транспортных средств и совершенствование взаимодействия с поставщиками. Результаты исследования показывают, что снижение логистических затрат в малом бизнесе связано не только с сокращением транспортных расходов, но и с эффективным управлением всей цепочкой поставок.

Ключевые слова: малый бизнес, логистика, логистические затраты, транспортировка, склад, цепочка поставок, грузооборот, эффективность, цифровизация, управление запасами.

Bugungi kunda kichik biznes iqtisodiyotning eng faol va moslashuvchan bo‘g‘inlaridan biri hisoblanadi. Kichik korxonalar bozor talabining o‘zgarishiga tez moslasha olishi, yangi mahsulot va xizmatlarni joriy etishi hamda iste’molchilarga yaqin joylashgani bilan ajralib turadi. Biroq kichik biznesning rivojlanishida faqat mahsulot ishlab chiqarish yoki uni sotishning o‘zi yetarli emas. Mahsulotning kerakli vaqtda, kerakli joyga va maqbul xarajat bilan yetib borishi ham katta ahamiyatga ega.

Aynan shu jarayonda logistika muhim o‘rin tutadi. Logistika xomashyoni sotib olishdan boshlab, uni korxonaga olib kelish, saqlash, ishlab chiqarish jarayoniga yetkazish va tayyor mahsulotni iste’molchiga yetkazib berishgacha bo‘lgan jarayonlarni qamrab oladi.

O‘zbekiston sharoitida bu masalaning dolzarbligi kichik biznesning transport faoliyatidagi katta ulushi bilan ham izohlanadi. Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, 2025-yilda kichik biznes subyektlarining jami yuk aylanmasidagi ulushi 77,4 foizni tashkil etgan. Shu yili kichik biznesning yuk aylanmasi 18 935,3 mlrd tonna-kilometrga yetgan. Bu ko‘rsatkich kichik biznes uchun transport va logistika jarayonlari qanchalik muhim ekanini ko‘rsatadi.

Shuning uchun kichik korxonalarda logistika xarajatlarini kamaytirish masalasi nafaqat xarajatlarni qisqartirish, balki korxonaning foydasini oshirish va bozordagi raqobatbardoshligini mustahkamlash vositasi sifatida qaralishi kerak.

LOGISTIKA XARAJATLARINING KICHIK BIZNESDAGI O‘RNI

Logistika xarajatlari deganda mahsulot yoki xomashyoni bir nuqtadan ikkinchi nuqtaga yetkazish, saqlash va taqsimlash bilan bog‘liq xarajatlar tushuniladi. Ular bir nechta asosiy qismlarga bo‘linadi:

- transport xarajatlari;
- yoqilg‘i va texnik xizmat ko‘rsatish xarajatlari;
- ombor xarajatlari;

- yuklash va tushirish xarajatlari;
- qadoqlash xarajatlari;
- mahsulotni sug‘urtalash va saqlash xarajatlari;
- logistika xodimlari mehnatiga haq to‘lash;
- buyurtmalarni qayta ishlash va axborot xarajatlari.

Katta korxonalar bunday xarajatlarni katta hajmdagi faoliyat hisobiga taqsimlash imkoniyatiga ega bo‘lsa, kichik biznesda bitta noto‘g‘ri tashkil etilgan yetkazib berish ham sezilarli moliyaviy yo‘qotishga olib kelishi mumkin.

Masalan, korxona bir xil yo‘nalishda har kuni kichik hajmdagi yukni alohida avtomobilda tashisa, avtomobilning yoqilg‘i, amortizatsiya va haydovchi xarajatlari mahsulotning har bir birligiga yuqori miqdorda tushadi. Agar buyurtmalar birlashtirilsa va transport to‘liqroq yuklama bilan ishlatilsa, bir birlik mahsulotga to‘g‘ri keladigan transport xarajati kamayishi mumkin.

Demak, logistika samaradorligining asosiy maqsadi faqat “arzonroq tashish” emas, balki umumiy logistika xarajatini optimallashtirish hisoblanadi.

O‘ZBEKISTONDA KICHIK BIZNES VA LOGISTIKANING STATISTIK KO‘RSATKICHLARI

O‘zbekiston iqtisodiyotida kichik biznesning ulushi katta bo‘lgani sababli logistika jarayonlarining samaradorligi umumiy iqtisodiy faoliyatga ham ta’sir ko‘rsatadi.

2025-yilda kichik biznesning O‘zbekiston yalpi ichki mahsulotidagi ulushi 52,2 foizni tashkil etgan. Shu bilan birga, kichik biznesning jami bandlikdagi ulushi 74,9 foizga yetgan. Bu ko‘rsatkichlar kichik biznesning iqtisodiyotdagi ahamiyati yuqori ekanligini ko‘rsatadi.

Transport sohasida ham kichik biznesning hissasi katta. 2025-yilda kichik biznesning jami yuk tashish hajmidagi ulushi 52,4 foiz bo‘lgan. Demak, mamlakatda tashilayotgan yuklarning yarmidan ko‘pi kichik biznes subyektlari hissasiga to‘g‘ri kelgan.

Kichik biznesning yuk aylanmasi esa 2024-yildagi 18 935,2 mlrd tonna-kilometrdan 2025-yilda 18 935,3 mlrd tonna-kilometrga yetgan. 2026-yilning I choragida bu ko‘rsatkich 4 357,2 mlrd tonna-kilometr, II choragida esa 10 394,5 mlrd tonna-kilometrni tashkil etgan.

Bu raqamlarni tahlil qiladigan bo‘lsak, kichik biznesning transport faoliyatidagi ishtiroki juda yuqori ekanini ko‘rish mumkin. Shuning uchun transport vositalaridan foydalanish samaradorligi, yo‘nalishlarni rejalashtirish va yuklarni birlashtirish kabi masalalar kichik korxonalar uchun amaliy ahamiyatga ega.

LOGISTIKA XARAJATLARINI KAMAYTIRISHNING ASOSIY USULLARI

1. Transport yo‘nalishlarini optimallashtirish

Kichik biznesda logistika xarajatlarining katta qismi transport bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shuning uchun eng oddiy, ammo samarali usullardan biri transport yo‘nalishlarini oldindan rejalashtirishdir.

Masalan, Toshkentdagi kichik savdo korxonasi bir kunda Chilonzor, Yunusobod, Sergeli va Shayxontohur hududlariga mahsulot yetkazishi kerak bo‘lsa, har bir manzilga alohida chiqish transport xarajatlarini oshiradi.

Agar manzillar geografik jihatdan guruhlanib, yagona marshrut tuzilsa, transport vositasining bosib o‘tadigan masofasi kamayishi mumkin.

Buni quyidagi oddiy ko‘rsatkich orqali baholash mumkin:

Transport xarajati = Masofa × 1 km uchun xarajat

Agar avtomobil kuniga 200 km o‘rniga 150 km harakat qilsa va 1 km uchun o‘rtacha xarajat 2 000 so‘m bo‘lsa, kunlik xarajat:

200 × 2 000 = 400 000 so‘m

150 × 2 000 = 300 000 so‘m.

Farq 100 000 so‘mni tashkil etadi. Bir oyda 26 ish kuni hisobga olinsa, nazariy tejash 2,6 mln so‘mga yetishi mumkin.

Bu oddiy misol bo‘lsa-da, logistika jarayonini optimallashtirish kichik biznes uchun sezilarli iqtisodiy samara berishi mumkinligini ko‘rsatadi.

2. Transport vositasining yuklanish darajasini oshirish

Ba’zan korxona avtomobilidan foydalanadi, lekin uning yuk sig‘imining faqat bir qismidan foydalanadi. Natijada avtomobil xarajatlari to‘liq yuzaga keladi, daromad esa yuk hajmiga mutanosib ravishda oshmaydi.

Shuning uchun korxonalar imkon qadar bir yo‘nalishdagi buyurtmalarni birlashtirishi kerak.

Masalan, 1 tonnalik avtomobilga 300 kg yuk ortilgan bo‘lsa, uning 70 foiz sig‘imi ishlatilmayapti. Agar buyurtmalarni birlashtirish orqali yuklanish 800 kg ga yetkazilsa, bir xil transport xarajati ko‘proq mahsulotga taqsimlanadi.

Bu holatda bir birlik mahsulotga to‘g‘ri keladigan logistika xarajati kamayadi.

3. Ombordagi zaxiralarni to‘g‘ri boshqarish

Logistika faqat transportdan iborat emas. Omborda ortiqcha mahsulot saqlash ham biznes uchun xarajat hisoblanadi.

Ortiqcha zaxira:

- pul mablag‘larini muzlatib qo‘yadi;
- ombor maydonidan ko‘proq foydalanishni talab qiladi;
- mahsulotning eskirish yoki buzilish xavfini oshiradi;
- qo‘shimcha nazorat va saqlash xarajatlarini yuzaga keltiradi.

Boshqa tomondan, zaxiraning haddan tashqari kamayishi ham muammo hisoblanadi. Chunki mahsulot tugab qolsa, mijoz boshqa sotuvchiga murojaat qilishi mumkin.

Shuning uchun kichik biznesda optimal zaxira miqdorini aniqlash muhim.

Buning uchun sotuvlarning o‘rtacha kunlik hajmi, yetkazib beruvchining mahsulotni olib kelish muddati va talabning o‘zgaruvchanligi hisobga olinishi kerak.

4. Raqamli texnologiyalardan foydalanish

Logistikani raqamlashtirish kichik biznes uchun ham muhim imkoniyat yaratadi.

Oddiy Excel jadvali, Google Sheets yoki maxsus hisob dasturlari orqali quyidagilarni nazorat qilish mumkin:qancha mahsulot sotildi,qancha mahsulot omborda qoldi,qaysi mahsulot tez sotilmoqda,qaysi

mahsulot uzoq vaqt omborda turibdi,qaysi yo‘nalishga qancha transport xarajati ketmoqda,qaysi yetkazib beruvchi bilan ishlash samaraliroq.

Masalan, korxona uch oy davomida transport xarajatlarini yozib borsa, qaysi yo‘nalishda xarajat eng yuqori ekanini aniqlashi mumkin. Keyinchalik aynan shu yo‘nalishda optimallashtirish choralari ko‘riladi.

Demak, raqamlashtirishning asosiy foydasi faqat “zamonaviy texnologiyadan foydalanish” emas, balki qarorlarni aniq ma’lumot asosida qabul qilish imkonini berishidir.

LOGISTIKA SAMARADORLIGINI BAHOLASH KO‘RSATKICHLARI

Kichik biznesda logistika samaradorligini baholash uchun bir nechta ko‘rsatkichlardan foydalanish mumkin.

Birinchi ko‘rsatkich — bir birlik mahsulotga to‘g‘ri keladigan logistika xarajati:

Lx = Umumiy logistika xarajati / Yetkazib berilgan mahsulot miqdori

Ikkinchi ko‘rsatkich — o‘z vaqtida yetkazib berish darajasi:

OTD = O‘z vaqtida yetkazilgan buyurtmalar / Jami buyurtmalar × 100%

Masalan, 100 ta buyurtmadan 94 tasi o‘z vaqtida yetkazilsa:

OTD = 94 / 100 × 100 = 94%.

Uchinchi ko‘rsatkich — transport vositasining yuklanish darajasi:

Yuklanish darajasi = Haqiqiy yuk / Maksimal yuk sig‘imi × 100%

Bu ko‘rsatkich qanchalik yuqori bo‘lsa, bir birlik yuk uchun transport xarajatlarini kamaytirish imkoniyati shunchalik yuqori bo‘lishi mumkin.

LOGISTIKADA “ARZON” VA “SAMARALI” TUSHUNCHALARI BIR XIL EMAS

Kichik biznesda keng tarqalgan xatolardan biri faqat eng arzon variantni tanlashdir.

Masalan, ikki transport kompaniyasi mavjud:

A kompaniya: 500 ming so‘m, yetkazib berish muddati 2 kun.

B kompaniya: 600 ming so‘m, yetkazib berish muddati 1 kun.

Birinchi qarashda A kompaniya arzonroq. Lekin mahsulot tez sotiladigan va bir kunlik kechikish savdoning yo‘qolishiga olib keladigan bo‘lsa, B kompaniya iqtisodiy jihatdan foydaliroq bo‘lishi mumkin.Shuning uchun logistika qarorlarini faqat transport narxi asosida emas, balki narx + vaqt + sifat + ishonchlilik asosida baholash maqsadga muvofiq.

KICHIK BIZNES UCHUN AMALIY LOGISTIKA MODELI

Kichik korxona uchun quyidagi ketma-ketlikdan foydalanish mumkin:

1-bosqich. Barcha logistika xarajatlarini yozib borish.

2-bosqich. Xarajatlarni transport, ombor, qadoqlash va boshqa guruhlarga ajratish.

3-bosqich. Eng katta xarajat manbasini aniqlash.

4-bosqich. Muammoning sababini aniqlash.

5-bosqich. Kamida 2–3 ta muqobil yechim ishlab chiqish.

6-bosqich. Yechimning iqtisodiy samarasini hisoblash.

7-bosqich. Natijani oldingi davr bilan taqqoslash.

Masalan, korxonada bir oyda 15 mln so‘m logistika xarajati mavjud bo‘lsa, uning 8 mln so‘mi transportga, 4 mln so‘mi omborga, 2 mln so‘mi qadoqlashga va 1 mln so‘mi boshqa xarajatlarga ketayotgan bo‘lishi mumkin.

Bunday holatda eng katta tejash imkoniyati transport xarajatlarini optimallashtirishda mavjud. Ya’ni korxona barcha xarajatlarni bir xil kamaytirishga urinmasdan, avvalo eng katta xarajat manbasiga e’tibor qaratishi kerak.

Xulosa qilib aytganda,tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, logistika kichik biznes faoliyatining yordamchi qismi emas, balki uning iqtisodiy samaradorligiga bevosita ta’sir qiluvchi muhim tizimlardan biridir. O‘zbekistonda kichik biznesning yuk tashish va yuk aylanmasidagi ulushi yuqori bo‘lib, 2025-yilda kichik biznes jami yuk tashish hajmining 52,4 foizini va yuk aylanmasining 77,4 foizini tashkil etgan. Bu kichik biznes uchun logistika jarayonlarini takomillashtirish masalasi amaliy jihatdan muhim ekanini ko‘rsatadi.

Logistika xarajatlarini kamaytirish uchun birinchi navbatda transport yo‘nalishlarini optimallashtirish, transport vositalarining yuklanish darajasini oshirish, ombor zaxiralarini to‘g‘ri boshqarish va raqamli texnologiyalardan foydalanish zarur.Shuningdek, logistika samaradorligini faqat xarajatlarning kamayishi bilan o‘lchash noto‘g‘ri. Mahsulotning o‘z vaqtida yetkazilishi, mijozlar ehtiyojining qondirilishi, transportdan foydalanish darajasi va ombordagi zaxiralarning aylanish tezligi ham hisobga olinishi kerak.

Mening fikrimcha, kichik biznes uchun eng muhim yondashuv “logistikani imkon qadar arzonlashtirish” emas, balki “har bir sarflangan so‘m maksimal natija beradigan logistika tizimini yaratish” bo‘lishi kerak. Chunki haddan tashqari tejamkorlik yetkazib berish sifatini pasaytirishi mumkin, to‘g‘ri optimallashtirish esa bir vaqtning o‘zida xarajatlarni nazorat qilish va mijozlarga xizmat ko‘rsatish sifatini saqlab qolish imkonini beradi.

Shunday qilib, logistika xarajatlarini boshqarish kichik biznesning foydaliligini oshirish, resurslardan samarali foydalanish va raqobatbardoshligini mustahkamlashning muhim vositalaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Kichik biznes va tadbirkorlik bo‘yicha rasmiy statistik ma’lumotlar.
2. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. “Share of small businesses in the total volume of cargo turnover” statistik ma’lumotlar bazasi.
3. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. “The volume of cargo turnover of small businesses” statistik ma’lumotlar bazasi.
4. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. “Share of small businesses in the total volume of cargo transportation” statistik ma’lumotlar bazasi.
5. World Bank. Logistics Performance Index (LPI), 2023.